

Wyrazem troski ZOKZ o rozwój kultury polskiej były obchody Lenartowiczowskie. Okolicznościowe koncerty zorganizowano wówczas w Grudziądzu, Chełmnie, Tczewie, Chojnicach, Tucholi⁶⁸. Dnia 16 V 1922 r. w Grudziądzu odbył się I zjazd delegatów sekcji kulturalno-oświatowej Okręgu Pomorskiego ZOKZ. Omawiano wówczas m. in. sprawę reorganizacji teatrów⁶⁹. Dla reżyserów teatrów ludowych Związek organizował dwukrotnie kursy: w Grudziądzu i Poznaniu⁷⁰. W Krokowej (pow. pucki) ZOKZ prowadził wzorową ochronkę oraz szkołę gospodarstwa wiejskiego dla dziewcząt kaszubskich. Ponadto organizował liczne wycieczki dzieci pomorskich do Gniezna, Poznania, Warszawy, na Śląsk, wieczory ludowe, „Gwiazdki”, drużyny sportowe, kolonie letnie, przedstawienia zespołu „Reduta”, które obejrzało 9 tys. osób⁷¹.

Działalność polityczno-gospodarcza i kulturalno-oświatowa ZOKZ (PZZ) na Pomorzu w okresie międzywojennym stanowi zaledwie fragment odpowiedzialnej i trudnej pracy różnych placówek, instytucji naukowych i społecznych. Bezsporną zasługą tej organizacji na odcinku pomorskim jest popularyzowanie wartości polskiej kultury, docieranie z teatrem, wykładem i prasą do odległych zakątków wybrzeża, aktywizacja społeczna inteligencji pomorskiej i budzenie czujności całego społeczeństwa polskiego wobec ofensywy rewizjonizmu niemieckiego. Liczne interwencje w sprawach gospodarczych, inicjatywy naukowe i kulturalne ZOKZ stanowiły ważny składnik w przeciwstawianiu się antypolskim akcjom mniejszości niemieckiej na Pomorzu Gdańskim.

ANNA WOLFF

ONOMASTYKA CZECHOSŁOWACKA, ŁUŻYCKA I NIEMIECKA
ORAZ NAZEWNICTWO ŚLĄSKA I SŁOWIAŃSZCZYZNY
NA ZACHÓD OD ODRY — W CZASOPIŚMIE „ONOMASTICA”

Przegląd poniższy obejmuje materiał z trzynastu roczników czasopisma „Onomastica” (od 1955 r. wydawanego przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich, a redagowanego przez Komitet Redakcyjny, na którego czele stoi prof. W. T a s z y c k i), pisma poświęconego „nazewnictwu geograficznemu i osobo-

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ M. Hasiński, *Z ruchu kulturalno-oświatowego ZOKZ*. „Strażnica Zachodnia” nr 4/1927, ss. 545 - 548.

⁶⁹ Jw.

⁷⁰ S. K., *Na marginesie działalności kulturalno-oświatowej*. „Strażnica Zachodnia” nr 4/1927, ss. 454 - 548.

⁷¹ Sprawozdanie Dyrekcji za okres 1925 - 1928, 1928 - 1931, 1931 - 1934, działalność kulturalno-oświatowa.

wemu”, jak powiedziano w jego podtytule (w rzeczywistości obejmuje i inne działy nazewnictwa). Przegląd niniejszy obejmuje: I — zamieszczone w tym czasopiśmie publikacje onomastów czeskich, słowackich i niemieckich oraz o pracach tych onomastów; II — prace, których tematem są słowiańskie nazwy własne śląskie i z obszarów na zachód od Odry; oba te plany częściowo nachodzą na siebie, wiele bowiem prac pierwszej grupy tematycznie należy do grupy drugiej.

I. ONOMASTYKA CZECHOSŁOWACKA, ŁUŻYCKA I NIEMIECKA

I. ONOMASTYKA CZESKA

a) Opracowania onomastów czeskich. W trzynastu rocznikach „Onomastica” ukazało się 10 publikacji pięciu autorów z Czech (dwie z nich są w języku polskim). Dwie są rozprawami, mianowicie w roczniku IV (1958), ss. 365 - 388, praca J. Svobody o pewnym typie staroczeskich nazw osobowych (*Staročeska osobní jména se základem sd(e)-, sdě-*), w roczniku XIII (1968), ss. 129 - 141, artykuł I. Lutterera, *Cizí zeměpisné názvy na českých mapách*, który się zajmuje lingwistycznymi problemami oddawania obcych nazw geograficznych w języku czeskim.

W dziale *Stan badań nazewniczych* ukazały się cztery opracowania: w roczniku VII (1961), ss. 442 - 450, J. Svoboda przedstawił powstanie i rozwój działalności komisji toponomastycznej Czechosłowackiej Akademii Nauk, powstałej w 1913 r. przy ówczesnej Czeskiej Akademii Nauk i Umiejętności (*O Mistopisné komisi Československé akademie věd*), w roczniku IX (1964), ss. 347 - 357, A. Frinta pisał o zmianach nazw miejscowych (*Změny místních jmen v Československu, v Polsku i v Lužicích*)¹, J. Petr — o lużyckich badaniach onomastycznych (o czym zob. niżej w punkcie I, 3), w roczniku XIII (1968), ss. 360 - 363, L. Nezbedová dała sprawozdanie z III Międzynarodowej Słowistycznej Konferencji Onomastycznej, odbytej 14 - 17 września 1966 r. w Liblicach pod Pragą².

Dwie dalsze publikacje czeskie to recenzje: w roczniku IX (1964), ss. 321 - 328, J. Svoboda omówił pracę M. Karplukówny, *Słowiańskie imiona kobiece* (Warszawa 1961), a w roczniku XI (1966), ss. 347 - 354, J. Petr — niemiecką pracę poświęconą lużyckim nazwom terenowym (o czym zob. w punkcie II, 2b).

O dwóch pozostałych pracach autorów czeskich — zob. niżej w punkcie omawiającym publikacje związane z jubileuszem prof. V. Šmilauera.

¹ A. Frinta w 1938 r. ogłosił dwa takie same artykuły: *Poválečné změny slovanských místních jmen*. „Slovanský přehled” XXX, ss. 277 - 281, i *Slovanská místní jména v cizině i u Slovanů*, tamże, ss. 400 - 403.

² Pierwsza taka konferencja odbyła się w Krakowie 22 - 24 października 1959 r. (zob. „Onomastica” V, 1959, ss. 578 - 580), druga w Berlinie 17 - 20 października 1961 r. (zob. „Onomastica” VIII, 1963, s. 401 - 407).

b) Jubileusz prof. V. Šmilauera. Część rocznika XI (1966), ss. 5 - 41, poświęcono prof. Vladimirowi Šmilauerowi, w 70. rocznicę urodzin tego czołowego sławisty czeskiego, jednego z najwybitniejszych współczesnych badaczy w zakresie toponomastyki słowiańskiej, szczególnie wielkie zasługi mającego w dziedzinie badań nad onomastyką czeską. Na początku rocznika umieszczono fotografię uczonego, następnie M. Karaš zobrazował jego działalność naukową w zakresie nazewnictwa (ss. 5 - 10). Dalsze pozycje charakteryzują poszczególne najważniejsze onomastyczne dzieła jubilata: sławista lipski, E. Eichler, pisze (ss. 11 - 12) o wydanej w 1932 r. pracy *Vodopis starého Slovenska*, J. Petr z Pragi dał (ss. 13 - 17) artykuł *Účast prof. V. Šmilauera w ukończeniu dzieła A. Profousa, Místní jména v Čechách... (1947 - 1957)*, drugi sławista praski, I. Lutterer, napisał (ss. 18 - 24) o wydanej w 1960 r. pracy Šmilauera, *Osídlení Čech ve světlemístních jmen*, S. Urbáňczyk (ss. 25 - 31) — o wydanej w 1963 r. pracy *Úvod do toponomastiky*, E. Eichler (ss. 32 - 33) — o wydanej w latach 1963 - 1964 pracy *Příručka slovanské toponomastiky*, wreszcie J. Reczek omówił (ss. 34 - 41) roczniki I - V (1960 - 1964) redagowanego przez jubilata (wraz z Fr. Roubíkiem i J. Svobodą) czasopisma „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV”, poza polskim czasopismem „Onomastica” jedyne w Słowiańszczyźnie pisma poświęconego nazewnictwu („ZMK” jest dwumiesięcznikiem).

c) Recenzje prac czeskich. Recenzji takich jest pięć. Jedna dotyczy pracy z zakresu toponomastyki: w roczniku XII (1967), ss. 348 - 349, M. Karaš zrecenzował książkę H. Saňki, *Pomístní názvy brněnskeho okolí* (Praha 1960). Trzy następne recenzje omawiają prace antroponomastyczne: w roczniku XI (1966), ss. 354 - 362, onomasta niemiecki, E. Eichler, omówił pracę J. Svobody, *Staročeská osobní jména a naša příjmení* (Praha 1964), w roczniku XIII (1968), ss. 303 - 307, Z. Klimek omówił J. Beneša studium współczesnych nazwisk czeskich (*O českých příjmeních*, Praha 1962); ostatnia recenzja zajęła się pracą pozaslawistyczną: w roczniku V (1959), ss. 238 - 243, T. Milewski omówił książkę L. Zgusty, *Die Personennamen der griechischen Städte der nördlichen Schwarzmeerküste* (Praha 1955). Rocznik II (1956) zawiera na ss. 339 - 346 recenzję M. Karasia pracy V. Davídka, *O názvech a jménach Těšínska... (Opava 1949)*.

2. ONOMASTYKA SŁOWACKA

Pięciu autorów słowackich (wszyscy z Bratysławy) ogłosiło w „Onomastica” sześć prac.

Rys historyczny słowackich badań onomastycznych dał w roczniku V (1959), ss. 255 - 280, R. Krajčovič (*Počiatky a vývin slovenskej onomastiky*). Tradycje tych badań sięgają pierwszej połowy XVIII w.; pierwszym Słowakiem, dla którego nazwy miejscowe stanowiły przedmiot badań, był Matej Běl (1684 - 1749), autor dzieła *Notitia Hungariae novae historico geographica* (Viennae 1735 - 1742).

Pozostałe prace słowackie umieszczone są w dziale rozpraw: w roczniku VIII (1963), ss. 247-260, J. Stanislav pisze o badaniach nad etymologią nazw miejscowych i osobowych zawartych w dokumentach średniowiecznych (*Zo slovenskej historickej onomastiky*), w roczniku III (1957), ss. 88-92, R. Krajčovič dał artykuł *K etymológii slovenského nazvu Voderady*, w roczniku VII (1961), ss. 181-190, A. Habovštiak pisał o orawskich nazwach miejscowych utworzonych od imion i nazwisk (*Oravské pomiestní názvy utvorené od mien a priezvisk*). Nazw osobowych dotyczą: w roczniku XIII (1968), ss. 234-257, artykuł o rozwoju niektórych typów nazwisk słowackich (*O vývine niektorých typov priezvisk*), którego autorem jest J. Doruľa, i w roczniku VII (1961), ss. 291-316, artykuł *K charakteristike osobných mien v seвероšarišskej obci Dlhá Lúka*, którego autorem jest F. Buffa (Dlhá Lúka leży w północno-wschodniej Słowacji, na północ od Bardejova).

3. ONOMASTYKA ŁUŻYCKA

Rocznik IV (1958), ss. 191-218, zawiera artykuł J. Petra z Pragi pt. *Stan badań nad łużyckimi nazwami miejscowymi i osobowymi*. Jest to syntetyczne ujęcie rozwoju badań onomastycznych na Łużycach i próba ich oceny. Przedstawione są łącznie prace zajmujące się nazwami górnołużyckimi i dolnołużyckimi. Część pierwsza artykułu przedstawia badania nazw miejscowych, druga — osobowych. Jeśli idzie o toponomastykę, to tradycje łużyckie w zakresie badań tego działu nazewnictwa sięgają początków XVIII w.; pierwszym łużyckim toponomastą był Abraham Frenzel (1656-1740). Podwaliny pod łużyckie badania antroponomastyczne położył K. W. Broniś (ojciec znanego badacza gwar kaszubskich): w 1854 r. opublikował on spis nazwisk łużyckich, a w 1867 r. nazwiskom dolnołużyckim poświęcił osobną rozprawę.

Prac Łużyczan w zakresie nazewnictwa dotyczy też część wymienionego już wyżej artykułu A. Frinty, *Zmeny místních jmen v Československu, v Polsku a v Lužicích* (rocznik IX, ss. 356-357).

4. ONOMASTYKA NIEMIECKA

a) Opracowania onomastów niemieckich. Nazewnicy niemieccy ogłosili w „*Onomastica*” piętnaście różnych opracowań: artykuł, siedem recenzji, pięć sprawozdań (w tym dwa w języku polskim) i dwa odcinki bibliografii. Autorem jednej publikacji jest slawista z ośrodka wschodnioberlińskiego, T. Witkowski, jednej — W. Wenzel z Lipska, autorem lub współautorem pozostałych — wymieniony już wyżej E. Eichler z Lipska.

W roczniku VIII (1963), ss. 125-132, znajduje się artykuł o pionierze slawistycznych badań onomastycznych w Niemczech: *Louis A. Engelhardt und die Deutung slawischer Ortsnamen Thüringens*. Część biograficzną tego artykułu napisał J. Dietzei, część onomastyczną (analiza i ocena dociekań Engelhardta; ss. 128-132) — E. Eichler. L. A. Engelhardt (1838-1922) był

kupcem. Słowiańszczyznę zainteresował się w Rosji, dokąd wyjeżdżał w interesach handlowych. Zajął się objaśnianiem słowiańskich nazw miejscowych swej rodzinnej Turyngii, pobudzając w ten sposób „oficjalne” językoznawstwo niemieckie do studiów nad słowiańskim nazewnictwem obszarów niemieckich.

E. Eichler zrecenzował pracę autora czeskiego, J. Svobody, o czym była już mowa wyżej (pkt I 1c), i cztery prace autorów niemieckich, o czym będzie mowa w punkcie II, 2b; w roczniku XI scharakteryzował dwie prace V. Šmilauera (zob. pkt I, 1b).

W rocznikach: IV (1958), s. 219, V (1959), ss. 287-288, VII (1961), ss. 450-451 i VIII (1963), ss. 407-408, znajdują się sprawozdania z pięciu dorocznych sesji (IV - VIII, 1958-1963) lipskiej grupy nazewnicznej, ośrodka zorganizowanego przez znanego sławistę, R. Fischera, kierownika katedry sławistyki i Instytutu Sławistycznego Uniwersytetu im. Karola Marksa w Lipsku, wybitnego znawcę nazewnictwa słowiańskiego.

O pracach wschodniobrzeźniańskiej grupy sławistów-nazewników pisał w roczniku XI (1966), ss. 397-401, T. Witkowski (*Aus der Tätigkeit der Arbeitsgruppe für Namenforschung am Institut für Slawistik der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin in Jahre 1964*).

W roczniku III (1957), ss. 269-275, 545-548, E. Eichler i W. Sperber opublikowali przegląd bibliograficzny prac onomastycznych wydanych w Niemieckiej Republice Demokratycznej w 1956 r., a w roczniku V (1959), ss. 280-287, także bibliografię za lata 1957-1958.

b) Recenzje prac niemieckich. W trzynastu rocznikach „Onomastica” ukazało się ogółem ok. 70 recenzji prac wydanych w Polsce i za granicą. Wśród nich najliczniejszą grupę tworzą omówienia prac niemieckich, jest ich mianowicie 21; w recenzjach tych omówiono 22 książki (w tym jedną zawierającą prace kilku autorów). Niemal wszystkie zrecenzowane w „Onomastica” prace niemieckie należą do sławistyki, całkowicie lub częściowo. Tylko trzy — to prace pozasławistyczne, mianowicie: H. Schumachera, *Die Namen der Bibel und ihre Bedeutung im Deutschen* (Stuttgart 1958) — przedstawił ją ks. A. Klawek w roczniku VIII (1963) na ss. 350-351, O. Wimmera, *Handbuch der Namen und Heiligen* (Innsbruck 1959) — przedstawił ją tenże bibliista w tym samym roczniku na ss. 351-352, i T. Witkowskiego *Grundbegriffe der Namenkunde* (Berlin 1964), praca mająca na celu uporządkowanie niemieckiej terminologii onomastycznej — zrecenzował ją M. Karaś w roczniku XII (1967) na ss. 327-329.

W tymże roczniku (1967), ss. 343-348, M. Karaś omówił książkę P. Nitschego, *Die geographische Terminologie des Polnischen* (Köln—Graz 1964), a w roczniku IV (1958), ss. 398-400, F. Sławski książkę J. Schütza, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen* (Berlin 1957).

Następne recenzje prac sławistycznych dotyczą prac z zakresu rusycystyki i bohemistyki: w roczniku XIII (1968) zrecenzowano dwa dzieła zmarłego w 1962 r. sławisty M. Vasmera: *Russisches geographisches Namenbuch*

(t. I, Mainz 1962 - 1964) — recenzję napisał Z. K l i m e k (ss. 266 - 272) i *Wörterbuch der russischen Gewässernamen* (Berlin—Wiesbaden, t. I i II 1960 - 1963, t. III 1964 - 1965) — recenzję napisał W. L u b a ś (ss. 272 - 274); w roczniku IV (1958), ss. 389 - 398, S. R e c z e k zrecenzował pracę *Probleme der Namenforschung an Orts- und Flurnamen im westlichen Böhmen und in seiner Nachbarschaft* (Leipzig 1952), której autorem jest wspomniany już wyżej R. F i s c h e r z Lipska (jeszcze na kilka lat przed wojną podjął on prace badawcze nad nazewnictwem najbardziej na zachód wysuniętego skrawka Czech w dorzeczu Ohře; w 1938 i 1940 r. wydał dwie prace dotyczące nazewnictwa tego obszaru).

Trzydzieści dalszych recenzji prac, interesujących slawistykę, odnosi się do 14 rozpraw onomastycznych obejmujących te obszary Niemiec, na których występują nazwy słowiańskie; niektóre z tych prac zajmują się specjalnie nazwami słowiańskimi. Między innymi są tu publikacje wydane w serii *Deutsch-Slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte* Komisji Historycznej Saskiej Akademii Nauk w Lipsku. Recenzje wszystkich tych książek wymienimy w punkcie stanowiącym przegląd prac o nazewnictwie Słowiańszczyzny na zachód od Odry i Nysy Łużyckiej, gdyż nawet jeśli niektóre recenzowane prace nie zajmują się specjalnie nazewnictwem słowiańskim, to jednak recenzje omawiają przede wszystkim ich materiał słowiański i zarysowane tam stosunki językowe słowiańsko-niemieckie wytworzone w ciągu wielowiekowego zamieszkiwania tych ziem przez Słowian i Niemców.

II. NAZEWNICTWO ŚLĄSKA I SŁOWIAŃSZCZYZNY NA ZACHÓD OD ODRY

1. NAZEWNICTWO ŚLĄSKA I DORZECZA ODRY ŚRODKOWEJ

Ogłoszone w „Onomastica” opracowania dotyczące Śląska i innych obszarów w dorzeczu Odry środkowej wyszły spod piór autorów polskich. Grupa ta obejmuje czterdzieści pozycji dziesięciu autorów³: osiem w dziale *Rozprawy i materiały*, pięć w dziale *Recenzje i polemiki* (w tym są dwie recenzje) oraz jedna w dziale *Stan badań nazewniczych*.

W roczniku I (1955), ss. 198 - 211, S. R o s p o n d dał sprawozdanie z prac nad *Słownikiem nazwisk śląskich*. Słownik ten zaczął wychodzić w 1967 r.⁴, wcześniej S. R o s p o n d wydał pracę znacznie mniejszych rozmiarów: *Nazwiska Ślązaków* (Opole 1960); w roczniku VIII (1963) „Onomastica”, ss. 344 - 349, zrecenzował ją P. S m o c z y ń s k i.

³ Bierzemy pod uwagę tylko prace całkowicie poświęcone wymienionej tematyce. Z jednym wyjątkiem: na końcu tego punktu odnotowany jest śląski fragment pracy obejmującej cały obszar Polski (nie jest ona wliczona do grupy wspomnianych 14 prac). Także w punkcie 2 przedstawione są tylko prace całkowicie poświęcone wymienionemu tematowi, z jednym tylko wyjątkiem.

⁴ S. R o s p o n d, *Słownik nazwisk śląskich* t. I, Wrocław—Warszawa—Kraków 1967.

Antroponimii i toponimii dotyczy praca S. Reczka, *Polskie nazwy osobowe i miejscowe z XVI-XVII w. w księgach parafialnych wsi Michalice pow. namysłowskiego na Śląsku*; część I pt. *Nazwy osobowe* ukazała się w roczniku XI (1966), ss. 182-251, część II pt. *Nazwy miejscowości* — w roczniku następnym (1967), ss. 162-176.

W roczniku I (1955), ss. 7-40, S. Rospond pisał o nazwie Śleża i jej derywatach. Uzupełniający do tego zagadnienia materiał historyczny przynosi artykuł J. Nalepy, *Śleża góra na pograniczu wielecko-łużyckim*, w roczniku II (1956), ss. 319-322. W roczniku XII (1967), ss. 362-365, znajduje się artykuł polemiczny *O etymologii nazwy Śląska*, którego autorem jest W. Mańczak; w tymże dziale rocznika XIII (1968), ss. 315-323, J. Bał pisze *W sprawie śląskich nazw miejscowych typu Bojszowy, Makoszowy (ex re pracy T. Stojanowskiej, Nazwy miejscowe typu Bojszowy, Makoszowy na Śląsku. „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” V, 1965)*. W roczniku II (1956), ss. 171-179, S. Rospond objaśnia dokumentową nazwę części wrocławskiego podgrodzia *Olbino* i odczytuje ją jako *Łobino*⁵. O śląskich nazwach terenowych dał artykuł K. Dejna w roczniku II (1956), ss. 102-126. W roczniku XIII (1968), ss. 280-293, J. Domański zrecenzował pracę S. Rosponda, *Śląskie studia toponomastyczne. Część 1. Topographica* („Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Tow. Naukowego” II, 1959).

H. Popowska-Taborska opublikowała trzy prace obejmujące w sumie większość obszarów województwa zielonogórskiego, to jest ziemie stanowiące dawniej pogranicze śląsko-łużycko-wielkopolsko-brandenburskie: w roczniku VII (1961), ss. 135-179, artykuł *Słowiańskie nazwy terenowe dawnego powiatu Krosna Nadodrzańskiego*, w roczniku IX (1964), ss. 1-28, *Z badań nad słowiańskimi nazwami miejscowymi dorzecza Odry środkowej*, w roczniku X (1965), ss. 1-31, *Polskość okolic Zielonej Góry i Sulechowa w świetle zachowanych zapisów nazw terenowych*⁶. W tymże roczniku (1965), ss. 32-44, W. Pasterniak dał artykuł *Nazwy terenowe powiatu nowosolskiego i sulechowskiego*⁷.

Na koniec odnotujemy rozprawę J. Natansona-Leskiego, *Nazwy plemienne w Polsce*, w roczniku V (1959), której jeden z rozdziałów (ss. 415-425), zajmuje się nazwami plemion Śląska; według autora ściśle dają się umiejscowić tylko plemiona noszące nazwy: *Opolanie, Gołężyce, Dziadoszanie*,

⁵ Nie zgadza się z tym J. Domański; zob. jego recenzję w „Onomastica” XIII, ss. 286-287, którą wymieniamy zaraz niżej, i książkę: *Nazwy miejscowe Wrocławia i dawnego okręgu wrocławskiego*. Warszawa 1967, ss. 28-29.

⁶ Zob. również te same autorki: *Dawne pogranicze językowe polsko-łużyckie (w świetle danych toponomastycznych)*. Wrocław—Warszawa—Kraków 1965.

⁷ Zob. również tegoż autora: *Nazwy miejscowości powiatu sulechowskiego*. „Rocznik Lubuski” I (1959), ss. 78-113.

Słężanie, Bobrzanie i Trzebowianie, z tym że co do Trzebowian brak zgody powszechnej⁸.

2. NAZEWNICTWO SŁOWIAŃSZCZYZNY NA ZACHÓD OD ODRY
I NYSY ŁUŻYCKIEJ

Jak już wspomniano w punkcie I 4b, większość zrecenzowanych w „Onomastica” prac niemieckich zajmuje się nazewnictwem ziem niemieckich dawniej zamieszkałych przez Słowian i ziem łużyckich do dzisiaj zamieszkałych przez Łużyczan. Dlatego też materiały dotyczące nazewnictwa Słowiańszczyzny na zachód od Odry i Nysy Łużyckiej, jakie można znaleźć w „Onomastica”, to w dużym stopniu materiały zawarte właśnie w tych recenzjach i rozprawach recenzyjnych. Ich przegląd damy niżej w punkcie b), najpierw jednak odnotujemy publikacje z działu artykułowego; jest ich sześć.

a) *Artykuły*. Zaczniemy od terenów najbardziej zachodnich. W informacji o Słowianach, jakie podał w X w. wybitny podróżnik i historyk arabski al-Mas‘ūdī, wymienia się plemię dotychczas nie zidentyfikowane i bliżej nie zlokalizowane o znawie *M.nāb.n.* T. Lewicki w roczniku VII (1961) „Onomastica”, ss. 317 - 326 (*Słowianie nad Menem w relacji al-Mas‘ūdiego?*) lokalizuje to plemię w dorzeczu górnego Menu, identyfikuje je z plemieniem, które we wczesnośredniowiecznych źródłach zachodnich występuje pod nazwą *Moinwinidi* (dosłownie „Wendowie znad Menu”; *Moin-* to występująca w zachodnich źródłach nazwa Menu) i rekonstruuje słowiańską nazwę tego ludu w postaci **Mogane* (od słowiańskiej nazwy Menu **Mogan*). W artykule kilka słów poświęca autor odczytaniu imienia księcia Słowian nadmeńskich (*Ratibor*).

Pod ogólnym tytułem *Z onomastyki Słowian lechickich* (rocznik IV, 1958, ss. 289 - 297) T. Lehr-Spławiński umieścił cztery rozprawki, w których poczynił pewne uściślenia językowe, a jednocześnie zrewidował poglądy historyków co do niektórych nazw. W pierwszej (ss. 289 - 291) rozpatruje nazwę jednego ze średniowiecznych plemion łużyckich, osiadłych prawdopodobnie między środkową Salą a Muldą, w zabytkach X - XII w. zapisaną m. in. w formie *Chutizi, Scudici*. W rozprawce drugiej (ss. 291 - 292) autor pisze, że wymienionej w źródłach nazwy *Plote* (itp.) nie można rekonstruować w postaci *Błoto*, jak to uczynił K. Wachowski, który też odniósł ją do jednego z plemion graniczących od północnego zachodu z Wioletami⁹; według Lehra-Spławińskiego nie idzie tutaj o nazwę etniczną, lecz

⁸ Odnotujemy też, że na ss. 432 - 447 rozprawy Natanson-Leskiego znajduje się rozdział poświęcony nazwom plemiennym na Pomorzu, tu m. in. *Wolinianie, Pyrzanie* (?), *Licikaviki* (?). Nadto Pomorze szczecińskie częściowo obejmują też dwie prace wymienione w punkcie 2 (choć tam się mówi o terenach na zachód od Odry). Poza tym nazewnictwo Pomorza szczecińskiego w „Onomastica” nie jest reprezentowane, dlatego „Pomorza” nie warto było wprowadzać do tytułu niniejszego przeglądu.

⁹ K. Wachowski, *Słowiańszczyzna Zachodnia*. Poznań 1950, ss. 115 - 116.

o terenową, jeśli zaś chodzi o jej odczytanie, to proponuje: albo *Ploty* (tj. *Płoty*), jak już wcześniej odczytywał R. Trautmann, albo *Płocie*. Następnie (ss. 292 - 294) Lehr-Spławiński rozpatruje rzekomą nazwę jednego z plemion wieleckich (lucickich), w X - XI w. zapisaną przez Zerepani, *Circipani*, *Scircipane*, *Szyrszopanie*, co w naszej literaturze historycznej, a nawet językoznawczej, oddawane jest przez *Czerespinianie*; w rzeczywistości idzie tu o nazwę *Czrezipanie*, która się mieści w typie takich nazw, jak *Pomorze*, *Zawiśle* itp. W rozprawce czwartej (ss. 294 - 297) autor zajmuje się odczytaniem zapisanej u Thietmara nazwy miejscowości, pod którą w 973 r. Mieszko pobił Hódona: *Cidini*; Lehr-Spławiński łączy ją z nazwą polską *Sidzina*¹⁰.

W roczniku V (1959), ss. 13 - 59, M. Jeżowa ogłosiła artykuł pt. *Słowiańskie nazwy miejscowe wyspy Rugii*¹¹.

Opublikowane w ostatnich latach przez toponomastów polskich i niemieckich szczegółowe opracowania materiału toponomastycznego poszczególnych obszarów zgermanizowanej słowiańszczyzny zachodniej, sięgającej w przeszłości poza Łabę i Sałę, skłoniły H. Popowską-Taborską do podjęcia próby systematycznego ujęcia zarysowujących się w tych pracach zagadnień dotyczących dawnych podziałów dialektycznych, do podsumowania dociekań dotyczących problemów językowych terenów Słowiańszczyzny, które uległy germanizacji między XII a XVIII w. Próbę tę przedstawiła w artykule pt. *Dawne podziały językowe zgermanizowanych terenów zachodniosłowiańskich*¹², w roczniku XIII (1968) „Onomastica”, ss. 142 - 162. Na końcu autorka wskazuje, że na oddzielne i szczegółowe opracowanie czeka m. in. słownictwo zawarte w materiale nazewniczym.

Na koniec wymienimy dwie prace z zakresu hydronimii. W roczniku II (1956), ss. 95 - 102, M. Rudnicki pisze o polskiej, czeskiej, łuzycyckiej i po-

¹⁰ W związku z rozważaniami Lehra-Spławińskiego na temat zapisu *Cidini* zob. moją recenzję pracy M. Mazurkiewicz *Zmiany w nazewnictwie topograficznym na terenie województwa szczecińskiego...* (Szczecin 1966). „Poradnik Językowy” 1968, s. 280 (przypis 10), gdzie też o polemice z W. Myślenickim upominającym się o ustalenie urzędowej nazwy miejscowości, o której tu mowa, w formie *Cydzyna*.

¹¹ Zob. recenzję tej pracy, napisaną przez H. Górnowicza w „Gdańskich Zeszytach Humanistycznych”, IV (1961), ss. 207 - 209. Por. pracę tejże autorki *Dawne słowiańskie dialekty Meklemburgii w świetle nazw miejscowych i osobowych*, część I: *Fonetyka*, część II: *Słowotwórstwo*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1961 - 1962 (część I zrecenzował H. Górnowicz w „Roczniku Gdańskim”, XXI, 1962, druk 1963, ss. 335 - 339). Warto dodać, że na podstawie materiałów nazewniczych zawartych w obu wymienionych monografiach M. Jeżowej i w wymienionych wyżej, na początku II 2b, obu monografiach R. Trautmanna opracowana została rozprawa H. Górnowicza *Rodowe nazwy miejscowe Lechii przybaltyckiej*. „Roczniki Gdańskie” XXVI (1967 druk 1968), ss. 5 - 34 (obejmuje obszary na terenie dzisiejszych Niemiec, które leżą na zachód od współczesnej polskiej granicy państwowej i na północ od Dolnych Łużyc).

¹² Zob. też książkę tejże autorki wymienioną w przyp. 6.

łabskiej nazwie Łaby (która sama jest — według autora — raczej celtycka niż germańska), i jeszcze raz wraca do zagadnienia nazwy rzeki Odry¹³. O polskiej formie nazwy rzeki Łaby traktuje też w roczniku X (1965) jeden z rozdziałków (ss. 178 - 179) rozprawki Z. Stiebera, *Trzy nazwy wodne*; autor podaje m. in., że w czasach Bolesława Chrobrego nazwa ta po polsku brzmiała prawdopodobnie *Łobje* (rodzaj nijaki).

b) *Recenzje* (przeгляд chronologiczny). W roczniku I (1955) T. Milewski w obszernej rozprawie recenzyjnej (ss. 143 - 166) omówił główne dwie prace z zakresu toponomastyki zachodniosłowiańskiej znakomitego sławisty R. Trautmanna, wydane w latach 1948 - 1950: *Die elb- und ostseeslawischen Ortsnamen* i *Die slavischen Ortsnamen Mecklenburgs und Oststeins* (wyd. 2). Rocznik IV (1959), ss. 425 - 427, zawiera recenzję E. Eichlera a pracy A. Grafa *Die Ortsnamen des Kreises Pritzwalk* (Pritzwalk 1957), rocznik V (1959), ss. 520 - 527, recenzję K. Zierhoffer'a książki E. Eichlera *Die Orts- und Flussnamen der Kreise Delitzsch und Eilenburg* (Halle/Saale 1958). W roczniku VI (1960) są trzy recenzje prac niemieckich i recenzja pracy autora polskiego: na ss. 277 - 285 E. Eichler przedstawił uwagi onomastyczne w związku z pracą W. Hesslera, *Mitteldeutsche Gaue des frühen und hohen Mittelalters* (Berlin 1957), na ss. 286 - 290 M. Karaś zrecenzował książkę W. Schenka, *Die Ortsnamen der Kreise Werdau und Zwickau* (Halle/Saale 1958), a na ss. 294 - 299 pracę H. Walthera, *Die Orts- und Flurnamen des Kreises Rochlitz* (Halle/Saale 1957), na ss. 290 - 294, M. Radłowski ogłosił recenzję studium J. Nalepy, *Obła, Oblica, Oblisko. Pierwotna nazwa rzeki Havel i jej derywatów* (Lund 1957), która wykazuje słowiańskie, a nie, jak to jest rozpowszechnione w nauce, germańskie pochodzenie nazwy rzeki Havel, najważniejszego prawego dopływu Łaby w Brandenburgii; ustala jej pierwotne słowiańskie brzmienie i wyjaśnia jej etymologię. W roczniku VII (1961), ss. 353 - 357, M. Karaś zajął się pracą E. Müllera, *Die Ortsnamen des Kreises Heiligenstadt* (Halle/Saale 1958). W roczniku IX (1964), ss. 329 - 330, w recenzji książki H. Kaufmanna, *Genetivische Ortsnamen* (Tübingen 1961), E. Eichler zwrócił uwagę przede wszystkim na materiał słowiański recenzowanej pracy. W tymże roczniku (1964), ss. 330 - 333, M. Karaś przedstawił książkę *Wegweiser zur Namensforschung* (Halle/Saale 1962), będącą zespołowym opracowaniem przynoszącym przeгляд ważniejszych problemów, jakimi się zajmuje niemiecka (ściślej: lipski ośrodek onomastyczny kierowany przez R. Fischera) sławistyka onomastyczna. W roczniku XI (1966), ss. 345 - 347, M. Malcówna zreferowała pracę G. Schlimperta, *Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen Deutschlands* (Berlin 1964), a J. Petrona ss. 347 - 354 zrecenzował pracę L. Hoffmanna, *Die slavischen Flurnamen des Kreises Löbau*

¹³ Zob. tegoż autora np.: *Odra i Drawa*. „Slavia Occidentalis” VI (1928), ss. 370 - 388; *Nazwy Odry i jej ważniejszych dopływów*. W: *Monografia Odry* pod red. A. Grodka [i in.]. Poznań 1948, ss. 21 - 23.

(Halle/Saale 1959), będącą próbą opracowania łużyckich nazw terenowych dwujęzycznego powiatu lubijskiego. Rocznik XII (1967) zawiera dwa omówienia; E. Eichlera (ss. 307-309) tomu I *Historisches Ortslexikon für Brandenburg*, opracowanego przez L. Enders (Weimar 1962), i omówienie M. Karasia (ss. 350-351) — opracowanych z rękopisu przez F. Hinze — materiałów nazewniczych zmarłego w 1937 r. świetnego znawcy dialektów kaszubskich, F. Lorentza (F. Lorentz, *Slawische Namen Hinterpomerns*, Berlin 1964).

c) Prace T. Lehra-Spławińskiego. Odnotować też należy artykuł C. Bartuli w roczniku XII (1967), ss. 381-388, poświęcony zmarłemu w 1965 r. Tadeuszowi Lehrowi-Spławińskiemu jako onomaście, a stanowiący przegląd jego prac z zakresu nazewnictwa polskiego i slawistycznego. Jak wiadomo, T. Lehr-Spławiński był zwolennikiem i wybitnym kontynuatorem autochtonicznej (zachodniej) teorii o pochodzeniu i praojczyźnie Słowian. Teorii tej miały w bardzo dużym stopniu służyć i służyły prace onomastyczne, własne i cudze. W onomastycznym dorobku Lehra-Spławińskiego większość prac — to rozważania nad nazwami właśnie Słowiańszczyzny Zachodniej. Artykuł Bartuli w syntetycznych streszczeniach podaje wyniki końcowe tych rozpraw, m. in. dotyczące nazwy rzeki Nysy, nazw plemion polskich (śląskich, pomorskich itd.) i innych zachodniosłowiańskich, nazw miejscowych (np. o nazwie Wolina) itd.

ZYGMUNT BROCKI